

”אושר הוא עשייה שיש לה משמעות”

היזם, איש העסקים ופטרון האמנויות השוויצרי **ברנקו וייס**, ומנהלו האמנותי החדש של תיאטרון ציריך **מתיאס הרטמן**, מסירים בשיחתם את המסווה מעל חלום האושר הנצחי, שהוא בעיניהם רעיון נאיבי מאין כמותו. האושר פנים רבות לו, ומכל מקום קשה מאוד להגיע אליו. מי שיקדיש את חייו אך ורק לחתירה לאושר, סביר שלעולם לא ישיג את מושא שאיפותיו, מזהירים וייס והרטמן. אושר יכול לחוות רק זה, שהעשייה שלו היא בעלת משמעות, זה החותר פעם אחר פעם אל השלמות – בחיים, בכלכלה, באמנות.

הרטמן: האם האושר הוא בכלל דבר, שניתן לשאוף אליו? האין הוא מופיע דווקא כאשר אין מצפים לו – בעקבות פרויקט מוצלח, או מפגש עם אדם ראוי להוקרה? הוא מופיע כאשר דבר מה עולה על כל המצופה. כמו כן אני מעז להטיל ספק רב בקיומו של אושר מתמיד. אל לנו לצפות שנהיה מאושרים לנצח – רק משום שאנו חיים במחיצתו של אדם נפלא או משום שיש לנו הרבה מאוד כסף.

וייס: כל האנשים החושבים קמעא יודעים, שאין בכסף כדי לגרום אושר. נהפוך הוא. כסף כשלעצמו אפילו מביא בדרך כלל לאומללות. עלינו רק להתבונן סביבנו. הרי כסף רב משמעו לכאורה חירות רבה. ואולם, אנשים רבים אינם יודעים לעשות בו שימוש בעל משמעות. כשאומרים לי: ”עשית דבר טוב”, אני משיב: ”אנשים רבים היו יכולים לעשות זאת”, אך הם אינם עושים זאת. מהו ההבדל? אני יודע שלא אוכל לקחת את זה איתי.

הרטמן: כסף מרגיע אותי. יש לי שתי בנות קטנות, והמחשבה, שיש באפשרותי להעניק לילדות הללו השכלה ראויה לשמה עושה אותי שמח ומאושר.

וייס: אני מודה לך על מילת המפתח. כסף מעורר עניין רק כאשר משתמשים בו כדי ליצור משמעות. הכסף מאפשר עשייה בעלת משמעות.

הרטמן: האם יש לך תחביב הכרוך בהוצאות גדולות?

וייס: אני אספן של אמנות מודרנית, ואני אוהב ספרים. את ההרגשה שיש לי כסף די הצורך

מתיאס הרטמן: אושר הוא ככל הנראה נטייה אישיותית בסיסית. יש אנשים, שנסיבות חייהם לכאורה דנות אותם לאומללות, ובכל זאת לדבריהם מאושרים הם, ולהיפך.

ברנקו וייס: אושר הוא במהותו עניין של תפיסת האדם את עצמו. אדם יכול לתפוס את עצמו כמאושר או כאומלל. רוב האנשים, לצערנו, אינם תופסים את עצמם בשום דרך.

הרטמן: אולי אושר אינו אלא ביוכימיה. ואם כך, כמעט שאין בכוחה של המחשבה לשלוט בו. לאור כל מה שארע בעשר השנים האחרונות הייתי אמור להיות האדם המאושר ביותר עלי אדמות, אך לא כן הוא. אני תמיד ובאופן קבוע אומלל.

וייס: זה מעיד על כך, שאתה אדם יצירתי. ומכל מקום לחשוב שאפשר להיות מאושר ולהישאר כך – זוהי תפיסה נאיבית.

הרטמן: כל מה שגורם לי אושר הופך מיד לסטנדרט קבוע. זוהי קטסטרופה. אני, לדוגמה, חובב מכוניות מושבע, אך כאשר יש לי מכונית מסוימת, לא חולפים שבועיים וכבר אני רוצה מכונית חדשה.

וייס: כל האנשים הרוצים להיות מאושרים רודפים אחר האושר בלי הרף. אין הם מסוגלים לחוות אושר ברגע נתון, או לחוש תחושת אושר. אני איני חושב כלל על השאלה איך אוכל להרבות את אושרי האישי, אלא עושה את הדבר הנכון על פי ראות עיניי. אני, אם כן, אדם מאושר ושבע רצון.

הרגשתי לראשונה כשיכולתי לרכוש לעצמי את כל הספרים שבהם חפצתי. כאשר הייתי סטודנט חסר אמצעים נתנה לי חברתי דאז במתנה תלוש לרכישת ספרים בסך 100 פראנק. זו היתה ברכה.

הרטמן: זה היה אושר?

וייס: כן. אצלי מפוזרים ספרים בכל מקום, משום שאני סקרן. את זאת לימד אותי המעביד הראשון שלי, שאמר: "חשוב לרגע מהו מחירו של ספר ביחס לכל הרווחים שתוכל להפיק מן הקריאה".

הרטמן: זה נכון, ההשקעה בספרים משתלמת. אך שים לב באיזו מהירות גלשה שיחתנו על אודות האושר לנושא הכסף. שכן זהו המנוע המניע את חברתנו - כמיהה מחוללת השפעה לעושר אינסופי?

וייס: כסף הוא גורם מניע. אני תמיד משווה יוזמות חדשות למכונית. המנוע הוא התוצר, הגורם החשוב ביותר הוא הנהג, ואז אנו זקוקים למשהו נוסף במיכל, שבכוחו להניע את המכונית. זוהי האנרגיה, הכסף. זו אשליה - שהרי שורפים אותו; והשאלה היחידה היא לשם איזו מטרה.

הרטמן: ובכל זאת בסופו של דבר נוצר שם משהו חדש. אמנות התיאטרון לעומת זאת היא כה קצרה וחולפת. אנו רוצים ליצור יצירת אמנות, לרגע היא קיימת, וכבר שוב נעלמה ואיננה. היא אינה דומה לתמונות, התלויות עכשיו כאן בביתך. אתה יכול להתבונן ביצירות האמנות הנפלאות שאתה אוסף שוב ושוב. התיאטרון הוא קצר וחולף.

וייס: זוהי, אם כן, אמנות הרגע?

הרטמן: האמנות היא להעמיק חדור לספירה העליונה של הידיעה. איש התיאטרון פועל כמדיום, המחבר בין שני עולמות. זה עניין מפחיד מאוד, שכן, כאשר החוט הזה פרום, דבר שוב אינו נוגע. בתוכי אני מוצא אותו, אלא רק במה שמעבר לי.

וייס: אם כן, מוטל עליך לסבול לעתים תכופות?

הרטמן: מכל מקום צריך להיות פתוח לחלוטין אל הלא-נודע. בעצם אני כל כך רוצה לחיות חיים בורגניים. עבורי לעתים קרובות האושר הוא לשהות במחיצת חבריי - רופאים או עורכי דין - בבתיים שבפרברים, להתכבד בארוחה שהוכנה בידיים אוהבות ולשתות יין אדום משובח. אז אני מדמיין לעצמי, שהייתי יכול להיות כמוהם.

וייס: פעמים רבות התגעגעתי לחיים פשוטים, שבהם הכל ברור. עוד בטרם סיימתי להקים מיזם

כלשהו, וכבר הוא גדל עוד ועוד. למה התגעגעתי? לשנים הראשונות! הלוואי שיכולנו לחזור לאותה התחלה.

הרטמן: אני יכול להבין זאת. אני מסתובב בקביעות בחברת אנשים בעלי דעות ועמדות. זהו עסק לא קל לניווט, שבו אני לעתים קרובות מתגעגע לחיים הרגילים. אבל לא הייתי מסוגל לשאת אותם. דימוי חביב אחר של אושר הוא יאכטה ענקית במימי הים התיכון, על הסיפון חבריי ואני...

וייס: זה הרי איום ונורא! אתה כבול שם, לא יכול לעזוב, ומה תעשה כל היום? זו אינה הדרך לאושר. תמצית החיים היא הגשמה של חובה. כשעולה בידי לקיים חובה שהטלתי על עצמי, לרגע אחד אני מרוצה מעצמי לחלוטין.

הרטמן: הצדק איתך. מדובר בכך, שאתה חווה סוג מסוים של הגשמה. דרך אגב, אושר רב מאוד נובע גם מן הזיכרונות. גם סגפנות יכולה להיות סוג של אושר והגשמה.

וייס: לפני שלושים, ארבעים שנה קראתי פעם את המשפט: "רק מי שאין לו רצונות יכול להיות מאושר בשלמות". בתחילה לא קלטתי את משמעותו בכלל. כשהתבגרתי הבנתי את הדבר יותר ויותר. אם אכן הבנתי אותו במלואו איני יכול לומר.

הרטמן: כאשר אין לי רצונות אזי לא קיים פער בין מה שאמור עדיין לקרות לבין הקיום האישי. בלא רצונות אני מאושר. ואולם האם אז אותו הכוח המניע עדיין שריר וקיים? האם אז אני עדיין בתנועה?

וייס: מסיבה זו אתה איש תיאטרון טוב, כיוון שאתה תמיד שואל את עצמך: "ומה יבוא אחר כך?" משהו תמיד בא אחר כך, כל עוד אנחנו חיים.

הרטמן: ואני דווקא צופה אסון גדול לאין שיעור, העומד לפתחי. נבואת לב, שאיני יכול אפילו לתארה. עד כה הדבר מעולם לא התגשם, אך המחשבה מלווה אותי תדיר.

וייס: אבל הרי זהו הכוח המניע! לא יכולת לתאר זאת בצורה טובה יותר. הדואליזם הזה בין הגשמה לאי הגשמה - זהו הפן היצירתי. בעבר היו המילים "חוסר שביעות רצון יצירתי" על לשוני כל הזמן. הן די חסרות לי בשנים האחרונות. אני כבר לא יצירתי, מכל מקום לא מספיק יצירתי.

ואולם, אני עדיין מפעיל שורה שלמה של יוזמות, הכוללות גם את מפעלי התרומות שלי.

הרטמן: תרמת הרבה מאוד, למטרות שונות ומגוונות. הביוגרפיות שלנו הצטלבו, כאשר לפני שנים רבות אפשרת להעלות בביצוע בכורה את "נשיקת השיכחה" של בוטו שטראוס בתיאטרון ציריך, שאני הייתי מופקד על בימויה. האם הנתינה עושה אותך מאושר?

וייס: לא, זה פשטני מדי. אני רואה חובה לעצמי להירתם מבחינה פיננסית למען ההשכלה והתרבות. הנתינה לבדה אינה עושה אותי מאושר, אלא רק כאשר הרעיון הוא בעל משמעות. כלומר, ראשית צריך שיהיה לך מושג מהו הדבר, שאתה רוצה להשיג, ואז עליך לפעול כדי להשיגו. במובן זה גם התרומה היא פעולה יצירתית, פעולה למען שינוי פני החברה. קיצורו של דבר: ההירתמות שלי אינה כרוכה בציפייה לתמורה, או להכרה רבה יותר. האושר עבורי הוא התחושה של עשייה בעלת משמעות.

הרטמן: האם לא קיים קשר סיבתי בין יצירתיות לאומללות? האם אתה סבור, שבחברה מאושרת מישהו יעלה בדעתו להעז ולנסות דבר מה חדש, או ליצור יצירת אמנות? ראה את גורלם האכזר של המשוררים, את הביוגרפיות של קלייסט או של תומס מאן. איזה סבל עבר עליהם! אלו הם אנשים, שמעולם לא הגיעו לשלמות פנימית.

וייס: הביוגרפיות המעניינות ביותר אינן שייכות לאנשים שבעי הרצון, כביכול, כי אם לאלה, שהצורך לבטא את עצמם בער בעצמותיהם.

הרטמן: הסבל הוא הנחת היסוד הבסיסית של העשייה האמנותית בכלל. בלא סבל מתי שהוא כל שנתר הוא רק מתכון להצלחה, כמו אצל רוברט וילסון, המנחה את האנשים לנוע כל הזמן רק בהילוך איטי, או מונה, המצייר כל הזמן שושנות מים בלבד. עם הזמן זאת הופכת להיות "היצירה". ואז גם אין עוד צורך בסבל. אז מעסיקים את המוח בנושא אחד במהלך החיים.

וייס: בהקשר זה אני נזכר בגיאורג שמידט, מנהלו האגדי של היכל האמנות, Kunsthalle בזל. במקרה כזה הוא היה נוהג לשאול: "אתה עדיין מצייר כפי שציירת?"

הרטמן: האם צריך איפוא להפוך את האושר לתכלית החיים?

וייס: ברור לחלוטין: לא. זה לא יעבוד.

הרטמן: אנחנו תמיד נרדוף אחר האושר. אנחנו ננסה לגלות את משמעות החיים. יחסנו אל הקיום תמיד ישאר יחס סכיופרני. כנראה הדבר פשוט ביותר: מתוך ההתקרבות מתרחשת הגשמה. בהתקרבותה של יצירת אמנות אל השלמות, בהתקרבות לתשובה על השאלה, האם יש משמעות לחיי, האם אני יכול להיות יחד עם אדם אחר יותר מחמש שנים ולהיות מאושר – בהתקרבות הזאת תמיד נוצרת משמעות או מתחולל אושר. זו תמיד רק התקרבות, ולעולם לא הגעה.

וייס: אני מסכים איתך לחלוטין. עלינו להפסיק להתווכח.